

**Степанчук Катерина Михайлівна,
вчитель української мови та
літератури
Коростенського міського колегіуму**

Урок української літератури

**А.Я.Чайковський «За сестрою». Благородство,
відповідальність, мужність, вірність запорізьких козаків.
Використання фольклорних мотивів у повісті.**

Мета: дослідити, як на прикладі козаків розкриваються кращі риси характеру українського народу – патріота, з'ясувати фольклорні мотиви у повісті; розвивати навички роботи з текстом, уміння грамотно висловлювати свої думки, враження, робити висновки; виховувати шанобливе ставлення до історичного минулого народу, гордості за свою Батьківщину, виховувати лицарські чесноти, віру в перемогу добра і справедливості, розуміння того, що за щастя треба боротися, готувати себе до життєвих випробувань.

Обладнання: портрет А.Чайковського, репродукції картин, ілюстрації до твору.

І. Мотивація навчальної діяльності.

Звучить запис думи

1. Вступне слово вчителя.

Дорога життя нашої країни довга і надзвичайно змістовна, терниста й крута, повна величних і драматичних сторінок. Вона невпинно йшла все вперед і вперед, не дивлячись ні на які перешкоди, торощила всі кайдани, які на неї накладено, звичайно, чужинцями, й таки рвалася до волі й розвитку, аж поки не стала незалежною. Зріст українського народу ніколи не спинявся й не спиняється, не дивлячись на неймовірні перешкоди, які йому ставила й ставить його жорстока історія.

Однією з таких героїчних сторінок українського народу є утворення, становлення й існування козацтва.

Тож пригадаймо, хто такі козаки, їх традиції та звичаї. Зробімо екскурс до історичного минулого козаків.

2. Екскурс до історичного минулого козаків (повідомлення учнів).

У 14 столітті Україна опинилася беззахисною перед страшною небезпекою через постійні набіги татар. Шукаючи порятунку, мешканці сіл і міст змушені були братись за зброю і йти за Дніпрові пороги. Так утворилась Запорозька Січ. Козаки хоробро воювали з усіма

ворогами України, боронили народ і рідну землю і прагнули до того, щоб український народ мав свободу і свою власну державу. І не один із них віддав своє життя за рідний край.

Осередком запорозців була Запорозька Січ на Дніпрі. Там вони жили постійно: вчилися воєнної науки і готувалися до воєнних походів. Січ з двох боків обливала глибока вода Дніпра, а на самім острові було викопано глибокий рів, наповнений водою, збудовано гострий

високий частокіл з міцними брамами, де стояли гармати й сторожа. Тому-то ворогам не вдавалося здобути Січ.

Весь час перебували козаки в степу, вправляючись в їзді верхи, в стрілянні з рушниць, гармат.

Посередині Січі стояла церква Святої Покров (козаки були дуже набожні), повна срібла й золота. Були на Січі й склади зі зброєю, гарматами, харчами.

У битвах не піддавалися, всі билися до останку, кажучи: «Або перемога, або смерть!» Якщо ворог заскочив у степу, то ставили колом вози, обкопувалися валом і оборонялись; часом тримав їх ворог в облозі, поки не гинули зі спраги і голоду, але таки не піддавалися.

Отак жило те славне козацьке військо, що від 1500 до 1800 року обороняло Україну від усякої напасти. Відвага й хоробрість козаків були відомі цілій Європі.

Хто хотів стати козаком, мав відслужити спочатку 3 роки в старого козака за слугу й помічника.

Вбирались козаки просто: в сорочку, кирею, за поясом носили пістолі й люльку, через плече – торбинку з харчами й кулями. Їли сушену рибу, печене м'ясо та рибу'ячу юшку. Пекли сухарі з пшеничного борошна.

Жінок на Січі не було, і ніхто не смів мати на Січі жінки. За це карали на смерть. У жонатих козаків жінка жила десь на селі, там жив і козак, коли не було війни.

Січове військо ділилося на полки, якими командували полковники, на сотні, якими командували сотники. на десятки – десятники.

Цілою Січчю командував кошовий, якого називали «батьком-кошовим». Його вибирали на спільній раді.

Кожен на Січі мав свої обов'язки. Був і січовий бандурист, старий козак, що грав на бандурі і співав про славних отаманів і гетьманів, про походи на турків, татар. Часто танцювали й жартували. Завжди були веселі. Навіть мали звичай давати прізвиська, які ставали прізвищами.

Звичай мали козаки –
(Це тепер – незвично)
Говорити залюбки
Правдоньку в обличчя.
Хтось, коли чинив не так
Чи робив невміло,
Тому, як на лобі знак,
Прізвисько ліпили.
І як смішно не було,
Соромно і гірко,
Називали: й Рябокінь, й Рябий, Рябо,
Дурноляп, Ковалко, Драч, Тягнирядно,
Дранько, Друнько, Дерипалка,

Сірий, Сіроух, Сірко,
Заєць, Сірошапка,
Полуботок, Плющ, Пірко,
Лапко, Криволапка.
Просто – Лебідь, Вовк, Сова,
Хміль, Нетудихата.
Ох, які дзвінкі слова,
Мова пребагата!
Не цураймося ж своїх
Прізвищ чудернацьких,
Не цураймося старих
Звичаїв козацьких.

В. Павловський

3. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

– Пригадаймо, яке велике християнське свято ми святкували 14 жовтня? (Покрова Святої Богородиці)

– Чим воно особливе? (Це свято підтримувало віру козаків, спрямовувало їх дух на мужні, відважні подвиги в ім'я життя і волі).
(демонстрація слайдів з іконами св. Покрови)

– Отож, свята Покрова – це покровителька всіх козаків, їй вони молилися, благаючи дати їм сили для боротьби, сили не схибити у найвідповідальніший момент, вміти зберегти вірність своєму краю, своїй родині, своїй присязі.

– У нашому місті свято Покрови – престольне свято (слайд – пам'ятник святої Покрови у Коростені)

II. Цілевизначення й планування

1. Цим героїчним сторінкам української історії – козацтву – присвячують свою творчість не лише письменники, а й художники. Розгляньте репродукцію картини І. Репіна «Козаки пишуть листа турецькому султану». Вона відображає вільний козацький дух, гумор запорожців. Зображено дружнє хоробре товариство.

– Які твори про козаків вам уже відомі?

(О. Сенатович «Малий Віз»,
І. Нечуй-Левицький «Запорожці»).

– Творчість якого письменника ми вивчаємо?

– Яка тематика була найбільш до душі письменникові?

– Про що розповідається в повісті А.Я. Чайковського «За сестрою»?

– Куди приводить автор своїх героїв? Чому? (У степ)

(Слайди зображення степу)

– Символом чого є степ?

(степ – символ волі, простору, мужності, великих можливостей, всього того, до чого прагнули козаки)

2. Сьогодні на уроці, працюючи над текстом повісті А.Я. Чайковського «За сестрою» , ми досліджуватимемо, як на прикладі козаків розкриваються

кращі риси характеру українського народу-патріоту; зясуємо фольклорні мотиви, використані письменником у повісті; продовжуватимемо удосконалювати вміння грамотно висловлювати свої думки, враження, робити висновки.

3. Узгодження плану роботи

– Розгляньте «Путівник» на партах, в них ви побачите план, за яким ми будемо працювати.

Путівник

1	Гра «Найуважніший»
2	Козацтво у творі
3	Робота в групах
4	Фольклорні мотиви у повісті
5	Галерея одного художника

4. Проблемне запитання

– Попрацювавши на уроці, ми підтвердимо або спростуємо думку, що моральні якості козаків не втратили цінності і у наш час.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Гра «Найуважніший»

– Визначте, кого з героїв твору стосується наступна фраза і запишіть відповідь у зошити

– «Його огорнув страх. У його уяві татарва була такою силою, що її ніхто не переможе. Дідусь розказував йому, як козаки били татар». (Павлусь)

«Був кремезний козак літ тридцяти. Сорочка була подерта і замащена на грудях, широко розхристана, звідки визирали широкі косматі та на сонці засмаглі груди». (Семен Непорадний)

« Пильнував пасіки, доглянув хату й дітей. Вважав своїм обов'язком привчити Павлуса до лицарського ремесла». (дід Андрій)

«В такім молодечім пориві зробив він не одно таке, за що хотіли його батьки покарати. Тоді він утікав або до діда в пасіку, або в тернину». (Павлусь)

«Нараз він завернув півкругом коня і став проти татар. Першому стрічному татаринowi відрубав голову, вона впала в траву, а кінь погнався з татарином далі...» (Остап Тріска)

«Був дуже задоволений. Добув без труда коня, седло з червінцями та й за хлопця гроші взяв. Тепер поїде де-небудь у город й загуляє-загуляє». (Харциз Карий)

«Стала оборонятися кулаками, мов довбнями, і зубами. Не могли її подолати. Бо коли побачила, що її Ганю таки взяв татарин на руки і поніс, зомлілу, вона кусала і била кулаками». (Палажка)

«У цій хвилі з обох боків на майдан сунула чорна валка, збита докупи. Здавалося, що якась чорна як ніч хмара впала на землю і суне лавою з обох боків на село». (Татари)

«Перед ним лежало вже декілька татарських трупів. Та в цій хвилі, начеб шуліка на курча, впав татарський аркан на його голову і навалив на землю». (Степан Судак)

«Тоді вона просила за нього, вже так просила, так плакала, поки не випросила вибачення». (Ганна)

«Стояв у гурті й утирав сльози. Йому жаль було малого земляка». (Остап Швидкий)

«Козак відкрив хлопцеві рота, наляв йому трохи туди горілки зі своєї пляшки та став нею натирати виски». (Непорадний)

2. Козацтво у творі.

(Робота за змістом твору. Діалоги «учитель—учень – текст)

—Хто є представниками українського козацтва у творі? (родина Судаків, Семен Непорадний, Андрій Недоля, Остап Тріска, дід Панас)

—Що їх об'єднує? (дружба, єдина мета, взаємодопомога, розуміння одне одного, повага до козацьких звичаїв)

—Чому козаки намагаються досягти своєї мети, хоча це і досить складно?

—За якими правилами живуть козаки? (вірно служити народові, обороняти його від ворога; бути чесним, благородним, відповідальним, мужнім; стійко витримувати труднощі; дотримуватися клятви).

3. Робота з підручником

—Яким у творі зображено рід Судаків?

—Кого із січовиків автор описує найдокладніше?

—Що можна сказати про ставлення письменника до запорожців?

—Якою уявляв Павлусь битву козаків з татарами?

—Чим був вражений Павлусь після бою?

—Про свідчить перемога козаків?

—Як ставились запорожці до зрадників свого народу?

—А як ви ставитесь до людей-зрадників?

4. Робота в групах

Учні об'єднані в групи і працюють за розділами

I група – I розділ

II група – II–III розділ

III група – IV – V розділ

IV група – VI – VII розділ

V група – VIII – IX розділ

Учні виписують цитати, заповнюючи таблицю

Герой	Вчинок	Риса характеру

– То які риси уособлюють у собі козаки? (честь, вірність, благородство, мужність, відвагу, силу, героїзм, готовність обороняти народ і православну віру навіть ціною свого життя)

– Недарма в народі про них складено багато прислів'їв і приказок: Козацькому роду нема переводу. Козак не боїться ні туги, ні грому. То не козак, що не думає отаманом бути. Хліб, сіль та вода – це козацька їда. Терпи козак – отаманом будеш. Береженого Бог береже, а козака шабля стереже. Бог не без милості, козак не без долі.

– Чи буде Павлусь, на вашу думку, у майбутньому гарним козаком?

– Як про це сказав Недоля?

5. Фольклорні мотиви

Група фольклористів досліджувала, які фольклорні мотиви автор використав у повісті?

– опис Свиридової могили, що нагадує легенду (виразне читання уривка);

– образи запорожців, що нагадують фольклорних героїв-богатирів (Семен Непорадний);

– одяг козаків у народному дусі;

– мова твору глибоко народна: прислів'я «Мовчи язичку – їстимеш кашку», «Не скачи у воду, як не знаєш броду», «Не питай, а на вус мотай», «Не ймення тебе красить, а ти його»;

– порівняння в народному дусі: татар з чортами, Палажки із пораненим звіром;

– прийом гіперболізації: «Завелась між дітьми така любов, що одне без одного і жити не могло...»; татар під час бою 300, а козаків 40; «Палажка ... рубала сокирою на всі боки»

IV. Рефлексивно – оцінювальний етап

Робота з учнівськими ілюстраціями до твору (подорож картинною галереєю одного художника)

1. Проблемне питання

– Тож вернімося до нашого проблемного питання: підтвердіть або спростуйте думку про те, що моральні якості козаків не втратили своєї цінності і у наш час (відповіді учнів)

V. Домашнє завдання

Обов'язкове: написати твір на тему: «Які риси характеру я хотів би наслідувати у козаків?»

За бажанням: намалювати ілюстрації до твору або скласти ребус чи кросворд.

VI. Висновок учителя

– По-різному складається доля кожного, незалежно від того, у який час ти живеш. Та честь, відданість, мужність, благородство цінувались завжди. І як хочеться, щоб ми були гідними наших пращурів, а не перекотиполем у нашій країні? у нашому домі, у наших сім'ях.

**Стужук Тетяна Петрівна,
вчитель української мови та літератури
Коростенського міського колегіуму**

**Урок української мови
Фразеологізм, його лексичне значення.**

Мета: розширити уявлення про фразеологізм як сталу одиницю мови, формувати вміння пояснювати значення фразеологізмів, удосконалювати вміння і навички правильно використовувати фразеологічні звороти у мовленні, підвищувати мовну культуру учнів; розвивати творче мислення; удосконалювати вміння працювати самостійно, в групах; виховувати пошану до скарбниці народної мудрості, інтерес до вивчення рідної мови.

Хід уроку

I. Організаційна частина

II. Підготовка до сприйняття навчального матеріалу

Мова – кошовний скарб народу
І.Я. Франко

Вступне слово вчителя.

Мова – то цілюще джерело, і хто не припаде до нього вустами. Той сам всихає від спраги. Століттями мова народу була тією повноводною рікою, яку ми називаємо народною мудрістю. Цей струмінь живе в слові, і слово немислиме без неї, як немислима річка без води.

Тож припадемо до цілющого джерела нашої мови, до джерела народної мудрості – фразеологізмів.

Отже, тема нашого уроку: Фразеологізм, його лексичне значення.

Завдання уроку:

1. Засвоїти поняття «фразеологізм».
2. Навчитися розкривати лексичне значення фразеологізмів.
3. Визначити роль фразеологізмів у мовленні.
4. Збагатити мовлення новими фразеологізмами.
5. Доречно використовувати фразеологізми у мовленні.

III. Пояснення нового матеріалу.

1. Спостереження над мовним матеріалом.

Прослухайте діалог, який відбувся між бабусею та внучкою. Чому внучка не зрозуміла того, про що говорила бабуся?

– Настуню, ти не бачила, де мої окуляри? – спитала бабуся.
– Ні, не бачила. Може, ви їх залишили у хаті?
– А ну ж бо, дитятко, пошукай у хаті, бо мене вже ноги не носять.
Настя переглянула все в хаті, але окулярів не знайшла.
– Ну ти бач, яке лишенько! Немов корова язиком злизала ті окуляри, --
бідкається бабуся.
– А що корова може з'їсти окуляри? – дивується дівчина

2. Перегляд відеосюжету (фразеологізми)

3. Обговорення

Що таке фразеологізми?

Наведіть приклади фразеологізмів

Мати як за дірку від бублика – про людину, яку не люблять, не поважають

Справляти посиденьки – нічого не робити

Почувається як не у своїй тарілці – невпевнений

Як за царя Гороха – дуже давно

Йде як по маслу – добре

Фразеологічні антоніми

Жовтодзьобе пташеня – недосвідчений

Битий жук – про людину з великим досвідом

Хоч лопатою горни – багато

Котові на сльози – мало

Афоризми – крилаті вислови видатних людей. Короткі закінчені думки, які відрізняються своєю оригінальністю, легко запам'ятовуються, часто повторюються.

Наприклад: Україно моя, мені в світі нічого не треба, тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти (**А. Малишко**).

Наша дума, наша пісня не вмре, не загине, от де, люди, наша слава, слава України (**Т. Шевченко**).

Крилатими висловами стали рядки українських поетів.

Наприклад: Борітеся – поборете (**Т. Шевченко**).

Я мислю – отже існую (**Р. Декарт**).

4. Виконання вправи (робота з підручником впр. 91)

Фізкультхвилинка

Одягну в неділю рано вишиту сорочку.

Вийду з хати, закружляю,

Запалю в таночку,

Засміється, заспіває

Сонце над ланами.

Прийде в землю калинову

З дивними піснями

У кожнім серці синьоока мрія,

Що для тебе розквітає знов.

Україно, ми твоя надія!

Україно, ми твоя любов!

V. Засвоєння нових знань, умінь та навичок

1. Робота в групах Інтерактивна вправа «Метод Прес»

Група № 1. Виконати завдання за етапами. Довести, що вислів «мало каші з'їв» може вживатися як звичайне словосполучення і як фразеологізм.

План відповіді: **1.** Пояснить, у чому полягає ваша точка зору (починаючи зі слів: «Я вважаю, що ...»)

2. Пояснить причину появи цієї думки («...тому що...»).

3. Наведіть приклади, додаткові аргументи на підтримку вашої позиції, назвіть факти, які демонструють ваші докази («...наприклад...»).

4. Узагальніть свою думку (зробіть висновки, починаючи словами: «отже...», «таким чином...»).

Група №2. Пошукова робота.

Знайти фразеологізми, які використав І.Я. Франко в казці «Фарбований Лис». Пояснити їх лексичне значення.

Група №3. Скласти речення про шкільне життя, використовуючи фразеологізми

Нехай лінь накиває п'ятами.

Обведи лінощі навколо пальця

Маєш успіх – не задирай носа.

Краще набрати в рот води, ніж молоти дурниці.

Група №4. «Впізнай фразеологізми».

Відгадайте, які фразеологізми «заховалися» на малюнках, поясни їх лексичне значення, склади речення

Група №5 Гра «Пантоміма»

2.Творча вправа «Доповни речення»

Сидіти в ...стінах.

За ... зайцями.

...разів відмір, а ... відріж.

Сидіти на ... стільцях

...голова добре, а ... краще.

Підсумок уроку: Дерево пізнання

Домашнє завдання: скласти твір-мініатюру, використовуючи фразеологізм

Заключне слово вчителя

В одній легенді говориться: «Слово, що яблучко: з одного боку зелене, з іншого – червоне, тільки вмій його повертати»

Головна думка – в останніх словах: умій володіти словом, бо воно може мати не одне, а кілька значень. Кожна людина повинна уміти користуватися багатством рідної мови та її лексичним різнобарв'ям, бо в ньому всі тони й відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших; все крупно-зернисте, як самі перли.

Тож вивчайте і шануйте рідну мову. Бо мова – кошовний скарб народу.